

Kaip rašyti ese?

(parengė Lilija Duoblienė)

Esė kildinama iš prancūziško žodžio „*essayer*“, kuris reiškia bandyti, „*essai*“ – bandymas. Būtent tokia pirminė žodžio reikšmė šiek tiek atpalaiduoja ir leidžia priimti šį žodį, kaip nuorodą į autoriaus neįpareigojantį kūrinį, kuriuo rašantysis save tik išbando dėliodamas mintis. Deja, rašant iš šio žodžio pirminės sampratos realiai lieka tik tiek, kad jis suteikia daugiau laisvių rašančiajam, nei kito žanro tekstas. Gera esė turi aiškią idėją, logiką, struktūrą, išbaigtumą, savitą originalų minčių dėstymo stilių. Esė darbas gali būti labai įvairus: publicistinis, personalinis, literatūrinis, mokslinis, taip pat skirtingas savo temomis – geografinis - kelioninis, istorinis - informacinis, kultūrinis ir kt.

Kyla klausimas, o kaipgi pasiekti tokį lygį, kuriame būtų galima susieti aiškią mintį su neįpareigojančiu bandymu, griežtą logiką su spontaniškomis personaliomis įžvalgomis. Prieš rašant, pirmiausia būtina pagalvoti apie savo skaitytoją ir reflektuoti savo pažiūras, nuomonę, kiek jos yra subjektyvios ir gali būti kitiems įdomios ar suprantamos. O toliau pasitelkiamos kelios esė rašymo strategijos:

1 strategija: Laisvo tipo esė.

Pradedama nuo rūpimos idėjos ir judama natūralia minties plėtojimo trajektorija, neturint aiškaus plano. Čia tyko daug pavojų, nes mintis gali judėti chaotiškai, padrikai ir galiausiai nutrūkti. Bet jei mintis turi sąmoninį planą ir juda įdomiai, nė pačiam rašančiajam gerai nežinant kur link, galiausiai ji duoda gana originalų, netikėtą rezultatą. Toks esė darbas yra būdingas personaliniam – literatūriniam žanrui. Jį dažnai rašo žmonės, kurie yra labai kūrybingi ir talentingi arba kuriuos kankina įvairios egzistencinės problemos, taigi jiems išsirašymas yra svarbi psichoterapinė priemonė.

Laisvas rašymas gali padėti ir tuomet, kai stinga „kvapo“ suplanuotam ese, nors tikslas yra parašyti labai aiškios struktūros ir logikos kūrinį. *Išeities iš tokios padėties metodika*: rašomi juodraščiai (1, 2, 3) teksto nereflektuojant. Reflektuojama ir bandoma aptikti mintį tik tuomet, kai parašomas ilgesnis gabaliukas (didesnė esė dalis).

Rekomenduojama bandyti tol, kol iš juodraščio paaiškės pagrindinė mintis ir jos plėtojimo kryptis. Paskutinis variantas redaguojamas.

- Toks laisvas rašymas padeda aptikti pagrindines tezes, jeigų jų nėra.
- Padeda, kuomet jaučiamos įtampos, minčių nesuderinamumas, vidinis emocinis maištas, pasimetimas.

2 strategija: Esė pagal planą (planas rašomas arba turimas galvoje).

Pirmiausiai parašomas **planas**, turintis aiškią struktūrą: įvadas, pagrindinės tezės, išvados arba apibendrinimas.

Įvadas: iškeliamas klausimas, hipotezė arba pagrindinė mintis, apibrėžiamas kontekstas, autoritetai (kuo remiamasi), pateikiamos prielaidos, formuluojama intriga. Intriga rašant esė yra labai svarbu. Mokslinėje esė tai reikš probleminį klausimą.

Dėstymas:

- Laikytis plano ir pagrindinių tezių bei jų argumentų, pastraipas jungti nuosekliai.
- Stebėti, ar visi argumentai veda prie išvadų ir apibendrinimo.
- Kiekvienai naujai minčiai skiriama nauja pastraipa (apie 100 žodžių) arba kelios pastraipos. Minčių seka gali būti priežastinė- išvestinė, lyginamoji arba tiesiog teminė, pvz. apie tą patį objektą pirmoje pastraipoje (keliose pastraipose) kalbėti istorinėje perspektyvoje, antroje – estetineje perspektyvoje, trečioje – etinėje, arba pirmoje – egzistencinėje, antroje – socialinėje, trečioje – kultūrinėje, arba pirmoje – lokalinėje, antroje – globalioje, trečioje – asmeninėje.
- Kiekviena pastraipa turi turėti jungtį su sekančia pastraipa. Jei ta pati mintis rutuliuojama per dvi pastraipas, žiūrima kodėl: ar jos viena kitą papildo, ar rutuliuojama priešinga linkme. Jei papildo, tai koks esminis jų skirtumas, kodėl jos atskirtos viena nuo kitos.
- Jei norima įvertinti kelių skirtingų perspektyvų argumentus, sumuojama „už“ ir „prieš“ argumentai iki prieinama išvadų.

- Kiekviena mintis pateikiama aiškiai, negalvojant, kad skaitytojas pats viską supras arba žino.
- Subalansuojami esminiai teiginiai, mintys ir jų išdėstymas, pasitikrinant, kas užėmė centrinę vietą, ar reikiama mintis. Ar jos neužgozė antraeilės reikšmės mintis ir mažiau reikšmingos pastraipos?
- Patikrinama apimtis (gali būti nuo visai trumpos iki vidutiniškos - 2000 žodžių, t.y. 20 pastraipų, o kartais ir ilgesnė esė). Nereikalingų konkrečiai minčiai išsakyti sakinių rekomenduojama atsisakyti.
- Patikrinama, ar teisingai sujungta informacija (jungiamieji žodeliai), panaudoti pavyzdžiai, argumentai, citatos, akivaizdumas, kaip naudojamas laikas.

Pabaiga:

- Sumuojame argumentus
- Pabrėžiame esmines tezes, išryškiname esminę išvadą.
- Pasitikriname, kiek pabaiga koreliuoja su pradžia.
- Pabaigai galima formuluoti klausimą tolesniam tyrimui ar šiaip probleminį klausimą, kuris iškilo esė gale
- Galima pabaigti netikėta įžvalga
- Nedera esė pabaigti pernelyg greitai, neišrutuliavus minties, netikėtai arba visai kita mintimi, nei buvo plėtojama

Ese patikrinimas:

- Ar pasiektas tikslas?
- Argumentai ir jų pateikimas
- Turinys: ar atsakomas iškeltas klausimas, ar aiški teorinė pozicija, nuostatos, ar pakanka medžiagos ir citatų, nuorodų
- Struktūra
- Pagrindinės pastraipų idėjos
- Išvados

- Kalbos stilius
- Klausima savęs, ar ši esė atvedė prie naujų įžvalgų, minčių? Ar pasakiau tai, ką norėjau pasakyti? Ką keisčiau, jei rašyčiau dar kartą?

3 strategija: Pusiau suplanuota esė

Tarp laisvos ir suplanuotos esė gali būti tarpiniai variantai arba bandymai

- Parengiamas planas ne su tezėmis, o su nuorodomis, citatomis, argumentais.

Planas realizuojamas tokiais būdais:

1) Rašoma pagrindinė dalis, o tik tuomet pradžia ir pabaiga

2) Rašoma nuo pradžių iki galo

3) Pradedama nuo tų dalykų, kurie yra labiausiai aiškūs ir nuo jų atsispiriant plėtojama mintis. Po to struktūriškai sutvarkoma.

- Nors turimas planas, bet rašoma laisvai, po to pasitikrinant ir papildant citatomis pagal planą. Dalys sujungiamos, orientuojantis į pastraipų sukabinimą taip, kad būtų judama link išvadų.

Ką daryti, jei rašant esė užstringama ir nėra tolesnės idėjos minties plėtotei?

Pradedama visai laisvai rašyti bet ką, kas ateina į galvą. Rašoma tol, kol užtinkama kokia nors įdomi mintis, kuri sykiu ir išves iš keblios padėties. Po to viskas peržiūrima ir sulyginama.

Ese vertinimo kriterijai:

- Kaip turinys atliepia pavadinimą (temą)
- Pagrindinė idėja
- Argumentuotumas
- Minties nuoseklumas
- Originalumas
- Stilius

Daugiau skaityti apie esė rašymo metodiką, atkreipiant dėmesį į gale teksto esantį vertingą literatūros sąrašą papildomam skaitymui:

Esė kaip literatūros žanras (Pagal *Paul Graham* esė *The age of the essay* (2004 m.)

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:X6DtUYvv->

[RUJ:www.atzalynas.net/uploads/MokymosiMedziaga/G.Spudiene/Ese_kaip_literaturos_zanras.doc+apibrezimas:+ese&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt](http://www.atzalynas.net/uploads/MokymosiMedziaga/G.Spudiene/Ese_kaip_literaturos_zanras.doc+apibrezimas:+ese&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt)

Esė plano pavyzdys pagal Kim Ki Duko filmą „Pavasaris, vasara, ruduo, žiema“ (Modulis „Kinas ir etika“, XII kl.) Esė iki 1300 žodžių.

Esė „Pririšti akmenį – pražudyti ar išgelbėti?“ arba „Akmens lengvumas ir našta“

(pagal filmo „Pavasaris, vasara, ruduo, žiema“ ištrauką apie mokytojo santykį su mokiniu mokant jį puoselėti gyvybę – 20 min.)

Ivadas: paminimas filmas, jo režisierius ir trumpai aptariamas epizodas, kuomet mokytojas seka vaiką ir aptikęs jo neteisingus poelgius su gyvūnais, naktį pririša prie vaiko akmenį. Formuluojuamas esė klausimas: kodėl išminčius pasirinko tokį būdą? (Ar tai tiesmukas pamokymas? Ar tai teisinga ir prasminga? t.y. klausimo arba kontroversijos iškėlimas trumpai apžvelgiamame kontekste)

Dėstymas:

1 pastraipa: kultūrinė-religinė epizodo perspektyva (artima-tolima tradicija?)

2 pastraipa: filmo veikėjų santykio su gamtine aplinka perspektyva (kas čia valdovas?)

3 pastraipa: moralinė vaiko elgesio perspektyva (ar draudžiama pokštauti?)

4 pastraipa: moralinė mokytojo elgesio perspektyva (negailestingas jautrumas)

5 pastraipa: mokymo perspektyva rytuose contra vakaruose (tiesmuki žodžiai ar iškalbingi veiksmai?)

6 pastraipa: išmintis: kino ir gyvenimo sankirta ir sanglauda (kodėl kinas leidžia suprasti tai, ko įprastai nesuprantame?)

Pabaiga: Akmuo skandina, nes sunkus ir gelbsti, nes tvarus, bet kodėl nutinka vienaip ar kitaip – personalinės išminties klausimas, kurią įgyti padeda mokytojas (Gali

nuskambėti kiekvieno mokinio individualiai pasirenkami (ne)prisirišimo, intencijos, situacijos ir kt. šio klausimo sprendimo aspektai, originalios įžvalgos.

Rekomenduojama literatūra šios kino ištraukos analizei:

J.Baranova „Etika: filosofija kaip praktika“, Vilnius, Tyto alba, 2002.

G. Beresnevičius „Religijotyros įvadas“, Vilnius, Aidai, 1997.

Pelenų barstymas ant Budos: Zeno meistro Seung Sohno mokymas. Vilnius, 2000.